

*etnološko-antropološko
društvo srbije*

eađc
seas *serbian ethnological
and anthropological society*

eađc *papers in ethnology and anthropology* *seas*

etnološko-antropološke sveske *33/2022*

eađc

*etnološko-
antropološke
sveske*
broj 33
n.s. broj 22 | 2022

*etnološko-antropološko
društvo srbije*

eađc
seas *serbian ethnological
and anthropological society*

*papers in
ethnology and
anthropology*

No. 33
n.s. No. 22 | 2022

**Етнологско-
антрополошке
свеске**

*Часопис Етнологско- антрополошког
друштва Србије*

Етнолошко-антрополошке свеске
Часопис Етнолошко-антрополошког
друштва Србије
бр. 33, (н.с.) 22, 2022.

Главни и одговорни уредници:

др Гордана Благојевић
др Богдан Дражета

Секретари редакције:

др Срђан Радовић
др Милош Матић

Редакција:

проф. др Иван Ковачевић, проф. др Милош Миленковић,
проф. др Љиљана Гавриловић, др Младена Прелић,
др Јадранка Ђорђевић Црнобрња, др Соња Жакула,
мр Предраг Шарчевић, Душица Живковић

Компјутерска обрада: Иван Живковић

Превод са енглеског на српски: др Гордана Благојевић
др Соња Жакула

Лектура и коректура: др Богдан Дражета
др Гордана Благојевић

Лого: Љубомир Павићевић Фис

Примљено за објављивање на седници Редакције
одржаној 14.10.2022.

Адреса редакције:

Студентски трг 13, 11 000 Београд
0112636804 (др Гордана Благојевић)
0113206115 (др Богдан Дражета)
etnoskesveske@gmail.com
www.eads.org.rs
www.easveske.com

ISSN 1821-3723

УДК 39

COBISS.SR-ID 6236162

Ово издање часописа је изашло из штампе захваљујући чланаринама чланова и несебичној помоћи пријатеља Етнолошко-антрополошког друштва Србије, као и волонтерског рада уредника и чланова редакције.

Papers in Ethnology and Anthropology

Journal of the Serbian Ethnological and
Anthropological Society
No. 33, (n.s) 22, 2022.

Editors in chief:

Gordana Blagojević Ph.D
Bogdan Dražeta Ph.D

Secretars of the editorial board:

Srđan Radović Ph.D
Miloš Matić Ph.D

Editorial Board:

Prof. Ivan Kovačević Ph.D, Prof. Miloš Milenković Ph.D,
Prof. Ljiljana Gavrilović Ph.D, Mladena Prelić Ph.D,
Jadranka Đorđević Crnobrnja Ph.D, Sonja Žakula Ph.D,
Predrag Šarčević MA, Dušica Živković

Computer text processing: Ivan Živković

Serbian translation: Gordana Blagojević Ph.D, Sonja Žakula Ph.D

Proofreading: Bogdan Dražeta Ph.D, Gordana Blagojević Ph.D

Logo: Ljubomir Pavićević Fis

Editorial address:

Studentski trg 13, 11 000 Belgrade
00381112636804 (Gordana Blagojević Ph.D)
00381113206115 (Bogdan Dražeta Ph.D)

etnoloskesveske@gmail.com

www.eads.org.rs

www.easveske.com

ISSN 1821-3723

UDK 39

COBISS.SR-ID 6236162

This journal issue was published thanks to the membership fees of its members and the unselfish help of the friends of the Ethnological-Anthropological Society of Serbia, as well as the volunteer work of the editors and editorial staff members.

Садржај

11

Чланци и студије

11

Vassiliki Chryssanthopoulou, Georgios Kouzas, Paraskevi G. Kanellatou

Musical Street Performances as a Survival Strategy During the Covid-19 Crisis: Street Musicians in Ermou St., Athens: The Results of the Research Programme *Street Musicians*

45

Ursula-Helen Kassaveti

Vernacular Instances of Visual Folklore:
Recontextualizing the Greek Folklore Documentary Film (1960-1990)

69

Gordana Blagojević

Celebration of National and Cultural Holidays in Schools in Diaspora:
Greeks in Serbia - Serbs in Greece

81

Lazar Barać

Extracomunitari al modo serbo: konceptualizacija termina
srpski ekstrakomunitari
kao imenitelja srpskih radnih migranata u italijanskoj pokrajini
Vićenca

97

Emilija Kartalija

Incest: emocionalno gađenje i moralno zaziranje

119

Кринка Баковић

Мапирање новог средњовековља: контекстуализација трансформације жанра – осврт на постмодерно-фантастични свет у ТВ серији *Игра престола*

139

Милица Стјепановић

Улога социјалног капитала у политичкој комуникацији невладиних организација путем нових медија

161

Прикази и критике

163

Јелена Ђуковић

Богдан Дражета, Етничка идентификација и границе у Босни и Херцеговини: примери Мостара и Сарајева, Београд, 2021, 477 стр.

167

Богдан Дражета

Mario Katić, Domorodci i gospodari: historijsko-antropološka studija stvaranja bosanskohercegovačkog grada Vareša, Sarajevo-Zagreb 2020, 144 str.

Милица Стјепановић

Институт за етнологију и антропологију
Универзитет у Београду – Филозофски факултет
milica.stjepanovic97@gmail.com

Улога социјалног капитала у политичкој комуникацији невладиних организација путем нових медија

Апстракт:

Истраживање се бави употребом нових медија у сврхе политичке комуникације невладиног сектора у Србији. У питању је студија случаја у којој ће предмет анализе бити политички чланци организације „Војвођански истраживачко-аналитички центар“ (VOICE) и Фејсбук коментари на датим чланцима као вид реакције публике. У истраживању се постављају два питања. Прво питање је како нови медији могу да утичу на политичку комуникацију невладиних организација. Друго питање се односи на утицај социјалног капитала организације на ток њене политичке комуникације и допирања до ширег друштва. Циљ истраживања је да покаже како се невладин сектор може проучавати у контексту нових медија и укаже на различита значења социјалног капитала које организације могу да поседују.

Кључне речи: невладине организације, социјални капитал, нови медији, политичка комуникација, политички конфликти

Увод

Од деведесетих година двадесетог века цивилно друштво и невладине организације су се истакли као важни актери светске политике (Bernal and Grewal 2014, 1). Постратна Југославија била је плодно тло за долазак међународних и оснивање домаћих невладиних организација које су у кооперацији са страним институцијама, организацијама и државама радиле на пројектима везаним за људска права, хуманитаризам, промоцију мира и демократије и тако даље (De Mars 2005, 120-129). Де Марс је тврдио да је Хашки трибунал једно од постигнућа цивилног сектора, те да није било притиска од стране невладиних организација ова институција би прошла неопажено. Међу њима си били Црвени крст и *Helsinki Watch* који су прикупљали доказе и друге информације о ратним злочинима у Југославији (De Mars 2005, 128). Де Марс је такође истакао да су

невладине организације биле део спољнополитичке стратегије САД-а и да је америчка влада тада имала највећи капацитет да прати рад невладиног сектора и политички га усмерава (De Mars 2005, 138).¹

Поред САД-а, Европска унија је од деведесетих година, такође пружила подршку невладином сектору у Србији. У оквиру програма Европски инструмент за демократију и људска права (OEDHR), издвојен је и буџет за „Промоцију демократије и мира у Југославији” 1994. године (Sanchez Salgado 2014, 74-75). У наредном периоду, однос између Уније и невладиног сектора у Србији постао је интензивнији, те су невладине организације добиле улогу и у евроинтеграцијама Србије тако што кроз своје пројекте шире свест о „европском грађанству“ и значају чланства у Унији (Mikuš 2015, 163).

Према либералним теоријама (и тај став се често и данас чује), организације цивилног друштва се одређују као аполитично тело које се залаже искључиво за универзалне светске вредности као што су једнакост, мир, солидарност, људска права итд (Mikuš 2015, 161). С друге стране, државне институције и политичке партије одликују дебате и идеолошка надметања, која на крају обликују државне политике. Међутим, пракса је показала да организације цивилног друштва имају политичке агенде и заинтересоване су за учешће у креирању политика – унутрашњих, спољних, културних, јавних итд.

Имајући у виду политичко ангажовање невладиног сектора у Србији, у овом раду представићу како се домаћи невладин сектор може бавити политичким конфликтима и бити део политичке комуникације. Служећи се дефиницијом Слободана Наумовића користићу појам политичка комуникација који „означава сваку симболички посредовану размену политичких порука, или порука које имају политичке последице, између различитих актера који у оквиру неког политичког система свесно или несвесно учествују у политичком процесу“ (Naumović 1995, 44). Истраживање је конципирано као студија случаја и предмет анализе ће бити невладин Војвођански истраживачко-аналитички центар (VOICE). У питању је самостални истраживачки центар који покрива бројне друштвене проблеме укључујући и политичке конфликте у Србији. У оквиру

¹ На пример, покрет Отпор је као самоникли студентски покрет прерастао у политичку организацију и уз подршку САД-а био један од кључних актера у свргавању режима Слободана Милошевића (Naumović 2006, 147, 165-166). Према Наумовићу, Отпор, као мобилизатор гласачког тела, био је део „изборне револуције“ која представља модел демократизације „који користи претпостављену режимску изборну крађу као легитимизацију за полу-револуционарно преузимање власти“ (Naumović 2006, 184).

политичких конфликта уочила сам да их интересују две специфичне теме. Прва тема се односи на постратну ситуацију у Србији, док је друга тема појава десничарских и националистичких покрета у савременој Србији. Поменута организација тј. истраживачки центар спроводи истраживања о темама везаним за политичке конфликте у Србији, те их путем дигиталних медија представља у јавности. Док анализирају и истражују политичке конфликте, они у исто време и сами производе одређени политички дискурс, те путем друштвених мрежа и веб-сајта свесно ступају у политичку комуникацију са друштвом у Србији. На тај начин, њихов циљ је да из своје перспективе осветле друштво о политичким проблемима и њиховим узроцима.

На основу поменутог примера, у овом истраживању бавићу се како невладине организације могу да користе дигиталне технологије и нове медије као средство спровођења својих политичких активности и активизма, те ћу покушати да одговорим на два питања. Као прво питање, интересује ме како и у којој мери је појава и развој дигиталних технологија утицао на невладин сектор и да ли може да омогући организацијама да делотворније допру и остваре утицај на друштво. Друго питање се надовезује на прво, те ме интересује како социјални капитал невладине организације утиче на квалитет њеног ангажовања у дигиталном простору. Имајући у виду да је коришћење нових медија облик комуникације и умрежавања, сматрам да је концепт социјалног капитала неопходан елемент који утиче на ток комуникације.

Примери који ће бити предмет анализе су чланци објављени 2022. године који се могу категорисати у две теме: рат на простору бивше Југославије и десничарски покрети у Србији. Након анализе чланака објављених на званичном веб-сајту организације, у истраживању ћу представити и коментаре које ови чланци добијају на Фејсбук друштвеној мрежи. Преко ових коментара покушаћу да укажем како један део друштва може да одреагује на рад VOICE-а и путем друштвених мрежа, такође, ступи у политичку комуникацију са организацијом.

На крају, желела бих да нагласим да се ово истраживање не бави теоријама национализма или историјском интерпретацијом рата у Југославији, нити тежи да преиспита тврдње организације VOICE. Циљ рада је да покаже њихово разумевање политичких конфликта у Србији и како то разумевање представљају широј публици путем нових медија.

Дигитални медији и невладине организације Утицај нових медија на невладине организације

Популаризација и интензивни развој нових медија у 21. веку знатно је утицао на комуникацију и пренос информација у друштву. У физичком свету постоје географска ограничења, док на интернету у исто време могу да комуницирају људи из целог света. (Garrison Smith 2017, 125). Употреба интернета и нових медија може се пронаћи у скоро свим доменима друштвеног деловања (политика, администрација, образовање, забавни програм итд), а у овом истраживању бавићу се политичком употребом нових медија. Према Шредеру, интернет и друштвене мреже могу се посматрати као нова политичка арена у којој се различите идеологије боре за пажњу јавности, те су друштвене мреже важно политичко средство помоћу кога могу у исто време да се уводе политичке промене и одржава стари политички поредак (Schroeder 2018, 31).

Када је у питању однос између нових медија и невладиног сектора, могу се уочити позитивни и негативни аспекти њихове интеракције. С једне стране, појавио се утопијски поглед на развој информационих технологија по коме се сматра да ће технологије, комуникацијски и информациони системи трансформисати бројне домене попут политике, владавине, организације корпорација и, на крају, организација цивилног друштва (Lentz 2011, 338; Montalvan Castilla i Pursiainen 2019, 397). Из ове перспективе технологије се могу применити на јединствен начин, те ће створити нови контекст за друштвену комуникацију. На томе почива и идеја да „сајбер простор“ представља ново поље за друштвену трансформацију што је и један од циљева невладиних организација. Нови медији, такође, могу бити и практични зато што смањују трошкове и брже преносе информације, те невладин сектор са малим ресурсима може да покреће онлајн кампање и прикупља донације (Lentz 2011, 338). У прилог корисном утицају нових медија, Бакардјева тврди да су нови медији омогућили обичним грађанима да изађу из оквира свог приватног живота и јавно искажу мишљење о политичким и социјалним проблемима (Bakardjeva 2012, 1356). Као пример је навела активисте из Бугарске који су преко друштвених мрежа ширили свест о угроженим природним резерватима. Бакардјева тврди да су друштвене мреже подстакле да и „обични“ грађани постану активни (Isto). У интервјуима, које су спровели Монталван Кастила и Пурсијнен, испитаници су навели да је појава дигитализације и сајбер простора утицала на њихову организацију, а

то се односи на интерну комуникацију, организацију, кооперацију, координацију и екстерну комуникацију са јавношћу. Посебан ефекат су учили приликом регрутовања нових чланова и мобилизације грађана. Као пример наводе Фејсбук мрежу преко које су настали нови покрети помоћу којих се пружала помоћ избеглицама. Такође, истакли су да су друштвене мреже корисне и за транснационалне организације зато што могу лакше да остваре комуникацију без обзира на физичке границе (Montalvan Castilla i Pursiainen 2019, 398-403). Глобалне организације, такође, остварују економске олакшице тако што уз мале трошкове могу да комуницирају са великим бројем људи и разговарају о социјалним проблемима (Seo, Yang, Kim 2009, 123).

Када су у питању стратегије невладиног сектора у коришћењу нових медија, Сео, Јанг и Ким наводе да истраживане организације у САД-у сматрају да је њихов веб-сајт најважнији инструмент нових медија. Аутори тврде да њихови испитаници највише користе нове медије за грађење слике о својој организацији, прикупљање финансијских средстава, пружање информација новинарима, комуникацију са другим невладиним организацијама и интеракцију са широм јавности. Такође се истиче да поједине организације истражују колико људи из њихове циљне групе користе нове медије са акцентом на Фејсбук (Seo, Yang, Kim 2009, 123).

Поред нових медија, важно је истаћи и однос између етаблираних медијских кућа, на локалном и националном нивоу. На Специјалној седници Генералне скупштине Уједињених нација о ХИВ/АИДС-у (УНГАСС) издат је Водич за значајно укључивање невладиних организација и цивилног друштва (2001) у оквиру кога се истиче неопходност медијске стратегије тако што би се формирала мрежа локалних невладиних организација и локалних новинара (Sharma 2010, 84). Шарма тврди да невладине организације које имају развијену медијску стратегију опстају дуже, те им је неопходан велики медијски капацитет како би учинковито скретале пажњу на друштвене и економске недаће (Isto). Диган и Азазул Ислам, такође, наводе да је захваљујући сарадњи између невладиних организација и медија у Бангладешу извршен већи утицај на социјални учинак мултинационалних корпорација (Deegan i Azizul Islam 2014, 397).

С друге стране, поједини аутори сматрају да појава сајбер простора и употреба дигиталне технологије не мора бити нужно позитивна, те постоје бројне мане. Ленц упозорава да се приликом одушевљења новим технологијама скреће пажња са структурних услова помоћу којих се подржавају обрасци неједнакости, моћи

и доминације. Треба узети у обзир да су технологији приклоњени и демократски и ауторитарни системи што води ка закључку да технологија сама по себи не носи никакво значење, него своје значење добија тек у употреби у различитим политичким системима. Према томе, Ленц критикује технолошки детерминизам према коме технологија може да преобрази друштво искључиво на боље. Поред тога, постоји привид да корисници контролишу технологију, те се занемарује могућност да сами корисници буду под контролом технологије (Lentz 2011, 341-342).

Према једном од оптимистичних ставова сматра се да нови медији могу да оснаже активно грађанство и подстакну обичне грађане да разговарају о политичким проблемима. Међутим, Херберт Маркузе сматра да се у данашњем друштву технологија користи као инструмент доминације помоћу кога се гуши сваки покушај формирања самосталног мишљења и информација и њихово изношење кроз слободан говор. Друштвене мреже имају велику улогу зато што када се код ширења неке идеологије она повезује или одвија преко друштвених мрежа, ствара се привид комуникацијске слободе у којој сваки појединац може да учествује и износи своје политичке ставове (Fuchs 2016, 135-136).

Узевши у обзир Маркузево запажање и остале критике употребе нових медија, невладине организације које користе нове медије на ићи ће на изазове и сукобе са другим (а)политичким телима која заговарају своје интересе. Стога, Шредеровим речима, невладин сектор закорачује у нову политичку арену у којој се различите идеологије боре за пажњу јавности. Политичка употреба нових медија и дигиталних технологија може да води ка друштвеним променама, али и да одржава стари поредак. Да ли ће исход бити добар релативно је питање и зависи од политичке позиције онога ко пита (Schroeder 2018, 31).

Постоје и одређени технички недостаци употребе нових медија у невладиним организацијама. На пример, организације које се баве безбедносно осетљивим проблемима попут права и заштите угрожене деце, не могу да преносе поверљиве податке преко друштвених мрежа. На крају, треба имати у виду да сајбер простор није само нови контекст за изражавање политичких идеја и освешћивање грађана, већ укључује и сајбер насиље, које је све учесталије, те припадници невладиног сектора могу бити мете напада од стране опонената и безбедносно угрожени како у дигиталном тако и у физичком свету.

Социјални капитал невладиних организација

С обзиром на то да невладин сектор представља комуникациони мост између грађана и власти, социјални капитал је предуслов за рад невладиних организација које желе заступати ставове грађана пред државним институцијама. Вулкок наводи да социјални капитал може да помогне у истицању неког развојног проблема за који не треба само техничко решење него и преговарање са различитим друштвеним актерима (Woolcock 2011, 203). Поред тога, социјални капитал помаже организацијама да се међусобно повежу и прошире капацитет свог деловања (Woolcock 2011, 205). Према томе, можемо да закључимо да је за комуникацију невладиног сектора са унутрашњом организацијом и спољним друштвеним актерима неопходно поседовање конекција (социјалних веза), а те конекције у зависности од своје вредности чине социјални капитал.

Појам социјалног капитала има више тумачења, што може да утиче на наше разумевање односа између социјалног капитала и невладиних организација. Стога, у овом истраживању представићу три најистакнутија теоретичера социјалног капитала – Пјера Бурдијеа, Роберта Путнама и Џејмса Колмана, а затим ћу покушати да те теорије повежем са случајем организација цивилног друштва.

Пјер Бурдије представио је једну од најпознатијих подела капитала у три форме. Прва форма капитала је економска што значи да капитал може да се претвори у новац или се институционализује кроз право власништва. Друга форма капитала је културна, које се може претворити у економски капитал или се, такође, институционализовати кроз образовне квалификације. Последња форма је социјални капитал који чине обавезе и конекције, и може се институционализовати у виду титуле племства (Bourdieu 1986, 16). Према Бурдијеу, социјални капитал је агрегат тренутних и потенцијалних ресурса који су везани за мреже, мање или више, институционалних односа међусобног познања односно чланства у групи које даје подршку својим члановима. Вредност социјалног капитала зависи од величине веза које мобилише, али и од других капитала (економски, културни, симболички) које индивидуа поседује (Bourdieu 1986, 23), што је битно за њихов технички део – склапање уговора. Бурдијеова подела на три форме капитала које су међусобно повезане, може да се примени на рад невладиних организација. Пре свега, да би организација опстала потребна јој је чврста мрежа познанстава помоћу које организација легитимише своје поступке. Другим речима, да би се организација званично

назвала организацијом неопходно је да је друге организације препознају и учлане је у своју мрежу. Та мрежа има две одлике – подржава организацију у њиховим активностима; и намеће им норме и правила која организација мора да испуни (нпр. да подржава исти систем вредности, креира пројекте на одређеној идеолошкој основи).

Као што је Бурдије поменуо, свака форма капитала има потенцијал да се конвертује у другу форму. У случају невладиног сектора социјални капитал може да се претвори у економски на два начина. Први начин се одвија преко међусобне кооперације умрежених организација што води ка удружењу ресурса и стварању пројеката већег капацитета. Други начин се односи на случај када социјални капитал значи повезивање невладине организације са другим институцијама које нуде финансијску подршку невладином сектору. На пример, то може бити Европска унија, те познанство са представницима Европске уније може бити извор економског капитала за невладин сектор. У овом случају, треба додати и обавезе које им намеће конекција са донаторима, а то значи да организација мора да испуни услове које донатори постављају (нпр. пројекат мора да уједно и промовише ту институцију).

Роберт Путнам се бавио социјалним капиталом у оквиру истраживања локалне власти у Италији. Путнам тврди да су локалне власти биле успешније, ако су биле умрежене са неким удружењима и на тај начин су показивале цивилну солидарност. Према томе, у основи успешне владавине је социјални капитал који Путнам дефинише као одлике социјалне организације које чине норме, мреже, међусобно поверење и које подстичу координацију и кооперацију ради опште користи (Putnam 199, 66-67). Аутор поред конекција и обавеза које социјални капитал обухвата, истиче и друштвено поверење као значајан елемент социјалног капитала и додаје да се социјални капитал може користити ради опште користи (Isto).

Путнамов концепт социјалног капитала сличан је Бурдијеовом приступу, међутим, Путнам додатно наглашава елемент међусобног поверења и општу корист. Невладином сектору поверење је неопходно из три разлога. Први разлог се тиче унутрашње организације и регрутовања чланова. Како би организација опстала и остварила далеке друштвене домете неопходни су верни и посвећени чланови. Други разлог се тиче спољне комуникације са будућим корисницима услуга невладиног сектора. Да би рад невладиног сектора био делотворан неопходно је да изгради поверење код људи са којима жели да ради. У овом случају социјални капитал организације мора

да се примени ради опште користи како би организација била прихваћена од стране друштва. Трећи разлог се односи на сарадњу са институцијама које финансирају пројекте невладиног сектора. Организација мора бити доследна и од поверења како би донатори знали да ће финансијска подршка донети продуктивне резултате (на пример, организација ће заиста јавно заговарати одређени проблем и тражити решење).

С друге стране, према Џејмсу Колману социјални капитал није јединствено тело, него га чине више тела која имају две одлике. Прва одлика је да свако тело припада одређеној структури. Друга одлика је да свако тело подстиче актере на активности унутар те структуре (Coleman 1988, 98). Колман тврди да је социјални капитал продуктиван зато што нам омогућава да урадимо нешто што не бисмо могли без социјалног капитала. Међутим, како социјални капитал чине тела која актере подстичу на активности унутар своје структуре, те активности могу бити безначајне или штетне за припаднике других структура (Coleman 1988, 98). Колман тврди да се сваки елемент социјалног капитала може класификовати по својој функцији и на основу тих функција може се проценити вредност социјалног капитала. Другим речима, функције које одређени социјални капитал поседује у ствари су ресурси којима појединци располажу приликом друштвеног деловања (Coleman 1988, 98). На крају, Колман закључује да социјални капитал има три одлике: 1. обавезе и очекивања које зависе од нивоа поверења између умрежених појединаца; 2. нормативне санкције и 3. капацитет за проток информација унутар структуре (Coleman 1988, 119).

Колманов концепт социјалног капитала истиче да постоје активности које појединац или група не би могли сами да чине без одређеног социјалног капитала. Ова тврдња се може применити на социјални капитал невладиних организација које своја познанства користе како би легитимисали своја дела тј. активизам, а то значи да постоји група људи која одобрава и признаје њихове активности у складу са својим вредносним стандардима (на пример, подршка сличних организација или подршка Европске уније уколико организација промовише вредносни систем ЕУ); и постоје конекције које су извор (финансијских) ресурса неопходних за осмишљене активности.

Код Колмановог концепта важно је истицање да активности поједине групе могу бити бескорисне или штетне другим групама. За невладин сектор то је важно приликом спољне комуникације и повезивање са ширим делом друштва. Вредности и ставови невла-

диних организација не морају да се поклапају са вредностима ширег друштва или институција са којима желе да раде. На пример, конференције за припаднике невладиног сектора могу странцу деловати као бескорисно трошење новца. Организација, такође, може да заговара демократске вредности, које су у социјалистичком друштву/одређеним сегментима политичке елите неприхватљиви итд. Примера има много и из тих разлога невладине организације су често предмет осуде и категоришу се као „страни плаћеници“ који „намећу“ страну политику.

Када сагледамо сва три концепта социјалног капитала, можемо да уочимо да се они међусобно не искључују, него допуњују што може бити корисно за разумевање социјалног капитала невладиног сектора. Бурдијеов приступ најопширније објашњава невладин сектор зато што уочава значај конекција и обавеза које се намећу и могућност да се те конекције претворе и у економски капитал што је неопходно за опстанак неке организације. Преко Путнама можемо да додамо да је важно да друштво које прима њихове услуге верује у те организације. Уколико нема тог поверења пројекти организација су кратких домета, углавном допиру до оних који већ припадају невладином сектору, или чак могу довести до насилних реакција и отпора према невладиним организацијама. Поред тога, организација мора показати доследност како би донатори који инвестирају у њих веровали у успешност тих пројеката. На крају, Колманов концепт нам указује како социјални капитал може деловати бескорисно или чак штетно за друге социјалне групе.

У идеалној ситуацији, сврха организација цивилног друштва је да уочи социјалне и друштвене проблеме које свакодневно утичу на грађанство, а држава не уочава или нема економски капацитет да интервенише. Стога, невладин сектор се јавља као организовани глас грађанства који може да допре до власти и покуша да утиче на креирање нових политика које посебно утичу на свакодневни живот. Међутим, проблем настаје када организација цивилног друштва поседује социјални капитал помоћу кога делује за општу корист друштва, али се та корист не односи на поједине социјалне групе. У овом истраживању бавићу се комуникацијом невладиних организација о политичким конфликтима у Србији како би држава законски и правно реаговала спрам смерница тих организација. У основи те комуникације стоји социјални капитал који легитимише њихове ставове преко две групе: 1. мреже организација које имају исте вредности; 2. Европске уније која финансира пројекат и дели фундаменталне вредности са тим организацијама. Из угла тих

организација, њихов активизам је добронамеран и моралан и легитимише се преко свог социјалног капитала. Главни циљ организације је да допре до ширег друштва и државе, те уведе социјалну промену. Међутим, постоје социјалне групе које имају другачију перспективу и њихов социјални капитал гледају на негативан начин. Стога, у даљем истраживању бавићу се концептима позитивног и негативног социјалног капитала који условљавају домете утицаја невладиних организација на шире друштво.

Негативан социјални капитал

Негативан социјални капитал је релативно нов појам који се одређује у зависности од перспективе теоретичара. Сотирополос, на пример, објашњава да негативан социјални капитал настаје када се умрежена група затвори тј. отуђи и њени чланови комуницирају искључиво са особама који припадају истој тој мрежи (која чини њихов социјални капитал). Та група не дозвољава нове чланове тј. одбија да гради друге конекције. Организације цивилног друштва које нагињу ка ексклузији и отуђују се од група које имају другачији социјални капитал, могу постати контрапродуктивна и губе шансу да допринесу друштву (Sotiropoulos 2005, 246). С друге стране, Сотирополос тврди да је разлика између позитивног и негативног социјалног капитала у томе што позитивни социјални капитал значи да људи верују институцијама, администрацији и сличним организација, док је негативни социјални капитал узрокован неповерењем (Sotiropoulos 2005, 253). Стога, Сотирополос тврди да невладин сектор не може да функционише без позитивног социјалног капитала зато што не могу да помогну друштву, ако не постоји ниво поверења и отворености заједнице са којом ступају у контакт (Sotiropoulos 2005, 246).

Пилаи, Хоџкинсон, Калианарам и Наир сматрају да када се анализира социјални капитал код организација, треба да се узму у обзир негативне стране социјалног капитала. Према ауторима, прва последица је растапање дијалектике што значи да се губи воља за преиспитивањем различитих ставова са жељом проналажења нових одговора у организацији. Нови чланови са мање моћи су „под притиском да се повинују мишљењима прототипних чланова групе“ (Gopalakrishna Pillai *et al.* 2015, 2; 14). Друга последица је спречавање индивидуалног учења, те појединац не може самостално да стекне нова знања и изгради став. Трећа последица је повезана са претходном и односи се на групно размишљање што ризику-

је губитак критичког мишљења. Четврта последица је одлагање структурних прилагођавања, те аутори сматрају да је неопходна реструктуризација организације када се уоче неки проблеми у њеном деловању (нпр. политички и економски). Пета последица је ирационална ескалација посвећености до које долази када индивидуа покушава да оправда своје претходне одлуке. Особе које се идентификују са одређеном социјалном групом (тј. мрежом чији су чланови) често имају потребу да се правдају остатку друштва због чега су чланови. Последња последица је замагљивање границе до које долази када чланови мреже праве избор чији ће исход бити добар за њих, али на штету других (Gopalakrishna Pillai *et al.* 2015, 16-18).

Код невладиних организација постоји неколико елемената који могу лако да их доведу до негативног социјалног капитала. Пре свега, чест проблем целокупног невладиног сектора у Србији је неповерење грађана. Бошковић је истакао да је цивилно друштво у Србији слабо познато јавности, те се организације ниско вреднују, а један од проблема је што се вође и оснивачи организација често повезују са „похлепом“. Бошковић је узрок пронашао у социоекономском стању деведесетих година када су невладине организације започеле рад у Србији. Као пример наводи да „средином деведесетих година, када су у Србији љплате биле екстремно ниске, поједини припадници невладиних организација су зарађивали по више стотина (тадашње валуте) више од просечне плате у државној фирми и тај податак су медији вешто експлоатисали приликом приликом креирања неповољне слике цивилног друштва“ (Bošković 2008, 75).

Ако узмемо у обзир Бошковићево објашњење, треба имати у виду да невладине организације чине појединци који такође имају осећања и овакве критике могу и код њих самих да доведу до одбојности према ширем друштву. Последица тога је веће затварање групе и избегавање нових конекција са особама које поседују другачији социјални капитал, као што је Сотирополос описао негативан социјални капитал.² Када једна невладина организација се отуђи од људи који имају предрасуде о њима и не уђе у дијалог који би можда пребродио разлике или макар постигао компромис, њене активности могу само да се задрже унутар своје мреже, али се смањује шанса да се допре до ширег друштва и помогне заједници.

² Када кажемо да се социјална мрежа организације затвори, не мислимо на појединачне организације. Социјални капитал једне невладине организације чине конекције са другим невладиним организацијама. Према томе, ако се развије негативни социјални капитал то значи да се цивилно друштво отуђило од социјалних група које не припадају цивилном друштву и исказују неповерење према њима.

Дакле, позитиван социјални капитал и отвореност организације за нове конекције неопходни су услови за спровођење пројеката који могу да утичу на шире друштво.

Социјални капитал и комуникација

Ако поставимо концепте негативног и позитивног социјалног капитала у контекст дигиталне комуникације невладиних организација, уочићемо да је пред нама динамичан и неизван процес. Појава дигиталних и развој нових медија дочекан је са ентузијазмом, те су поједини теоретичари очекивали да ће сајбер простор бити нови контекст који има потенцијал за друштвене трансформације (позитивне), које нису могле да се остваре у физичком свету и његовим условима (економија, политика итд). Из тог угла веровало се да ће невладин сектор добити прилику да неометано води ка друштвеним променама. Међутим, како време тече, пракса је показала да се све друштвене неједнакости, односи моћи и идеологије могу лако пренети на дигитални простор, те сајбер простор често може бити и извор насиља. Стога, уколико организација улази у сајбер простор носећи негативан капитал, дочекаће је неповерење или чак нетрпељивост осталих социјалних група. Због тога, може да се деси да ће организација закорачити у нову „политичку арену“ (Шредеровим речима) где ће је дочекати бројне идеологије које се боре за своје место. У таквој ситуацији организација има две опције, али чији је исход увек неизван. Према првом избору, организација приликом комуникације у политичкој арени може узети штит и држати се ставова које заступају чланови њених конекција. Према другом избору, теоретски гледано организација може да уђе у директан контакт са опонентом и покрене комуникацијски чин који потенцијално води ка дијалогу у нади за проналажењем заједничке тачке.³ Ипак, треба увек нагласити да тај комуникацијски чин не значи долазак до заједничке „истине“, него у најбољем случају може доћи до тога да свака страна разуме перспективу оне друге и смањи тензије.

С друге стране, комуникација не зависи само од невладине организације. Подједнако је важно и да друга страна жели да саслуша или истражи чиме се конкретно невладин сектор бави. Као што је раније поменуто, деведесетих година је развијен стереотип да су поједини

³ С обзиром на то да је овај рад студија случаја и нема капацитет за тестирање великих теоријских концепата, истакла бих да се Хабермасов коцнепт „комуникацијског чина“ у мом примеру проналази, али се у раду нећу бавити тим концептом зато што изискује обимнију етнографску грађу (Habermas 1984, 86).

припадници цивилног друштва и невладиних организација имали вишеструке плате у односу на остале грађане Србије. Међутим, нису сви припадници организације на једнаким позицијама, те често се занемарује да иза организација стоји велики број волонтера који не остварују профит. Стога, и опоненти невладиног сектора могу да се затворе и поседују негативни капитал исто као што се може десити и у невладином сектору. То нажалост води зачараном кругу неповерења у коме највише испашта заједница.

Комуникација невладине организације о политичким конфликтима у Србији: анализа медијског наратива организације „Војвођански истраживачко-аналитички центар“ (VOICE)

Као предмет анализе истраживања одлучила сам се за невладину организацију „Војвођански истраживачко-аналитички центар“ (у даљем тексту VOICE). У Србији постоји велики број независних истраживачких центара што захтева рад ширег капацитета, тако да сам у овом истраживању одлучила да представим једну студију случаја тј. организацију која се активно бави политичким и социјалним проблемима у Србији служећи се новим медијима као главним средством ширења свести о одређеним проблемима. У питању је организација која за себе наводи да „је вишеструко награђивани аналитички, истраживачки, фектчекинг и think tank центар Независног друштва новинара Војводине“.⁴ Даље наводе да „VOICE је први центар за истраживачко новинарство у Војводини основан 2014. године, с циљем да расветли мрачне углове у свим областима живота, са акцентом на локалне средине“. Истичу да је организација настала уз подршку *Rockefeller Brothers* фондације и Независног друштва новинара Војводине. Новинари организације су два пута освојили награду Европске уније за истраживачко новинарство (2016. и 2017.) и једну награду НУНС-а (2022).

На основу самог увода може се уочити да организација VOICE располаже „богатим“ социјалним капиталом тј. има конекције са Европском унијом, као једном од кључних институција у тренутном политичком процесу у Србији, и са Рокфелер фондацијом. Међутим, као што је раније поменуто социјални капитал је мрежа познанстава која пружа ресурсе појединцима, али укључује и обавезе, норме и међусобно поверење. Стога, треба имати у виду да активности

4 VOICE. O nama. Link: <https://voice.org.rs/o-nama/> Preuzeto: 24. avgust 2022. godine.

VOICE-а треба да буду у складу са вредностима Европске уније и фондације која их је подржала у оснивању, а то укључује залагање за солидарност, социјалну инклузију, једнака права, мир, родну једнакост итд.⁵ Према томе, на основу реконструкције социјалног капитала организације VOICE можемо да уочимо да њено умрежавање са институцијом попут ЕУ доноси и специфичан „европски“ дискурс.

Социјални капитал који чини конекција са Европском унијом и Рокфелер фондацијом има два елемента. Према тим елементима, ове конекције тј. познанства пружају нематеријалну и материјалну подршку организацији за њен рад. Нематеријална подршка се односи на ауторитет Европске уније преко које VOICE легитимише свој став и активности. На пример, VOICE може да напише чланак о кршењу људских права, што је у складу са политиком ЕУ. С друге стране, материјална подршка се односи на финансијске ресурсе помоћу којих организација наставља свој рад, и то је пример како социјални капитал може да се преведе у економски капитал.

Како бих представила дискурзивне ставове организације VOICE о политичким конфликтима изабрала сам два истакнута чланка објављена на њиховом веб-сајту, а затим подељена на Фејсбук друштвеној мрежи у 2022. години. VOICE је до сада објавио велики број чланака, тако да сам морала да сузим грађу у складу са капацитетом мог истраживања. У оквиру сваког чланка прво ћу реконструисати њихове ставове, а затим ћу анализирати коментаре које износе појединци ван невладиног сектора (ти појединци носе други социјални капитал). На основу те анализе покушаћу да представим како две групе које поседују различит социјални капитал ступају у комуникацијски чин.

Прва тема којом се VOICE бави када говори о политичким конфликтима у Србији, односи се на десничарске и националистичке покрете у Србији. Само у 2022. години, закључно са 21. јулом 2022. године, објављено је седам чланака о десничарским (неформалним) покретима и ставовима у Србији под категоријом „истраживања“. На друштвеним мрежама просечан број реакција (лајк, срце итд.) на чланке је 82,71. Први чланак који ћу представити „Екстремни

5 У члану број 3 Лисабонског уговора представљене су основне вредности и принципи на којима се базира Европска унија. Члан наводи да Европска унија промовише мир и благостање свог становништва; омогућава грађанима право на слободу, безбедност и правду; успоставља унутрашње тржиште које ће омогућити одржив развој Европе; бориће се против социјалне ексклузије и дискриминације; подстицаће друштвену правду и безбедност, родну једнакост, међугенерациску солидарности и права деце.

десничари на задатку: онлајн регрутација“⁶ изабрала сам зато што је добио велику пажњу на друштвеној мрежи Фејсбук у односу на друге чланке VOICE-а. У чланку обавештавају да десничарски покрети и организације користе платформу Телеграм за ширење „пропагандистичких садржаја“. Наводе да је актуелна тема тренутни рат у Украјини и покрећу се „антимигрантске кампање“. У Телеграму виде проблем зато што омогућава анонимност корисницима. Као истакнуте групе наводе Народне патроле које организују скупове против миграната или обавештавају где се крећу мигранти. Такође, истичу и групу „Еко четници“ за коју наводе да су аутори „нацистичких и фашистичких графита у Новом Саду“. VOICE тврди да је ова група напала антифашисте зато што су прецртали њихове графите „Није било геноцида у Сребреници“, „Олуја је погром“, „Слава Русији“ итд. Директор истраживања Београдског центра за безбедносну политику Предраг Петровић је у чланку објаснио овај чин наводећи „да управо представљајући себе као жртве прогона које су на правој страни и које се залажу за интересе обичних, потлачених људи, против глобалистичке елите – ове групе привлаче ширу публику.“

Овај чланак је велику пажњу добио на Фејсбук профилу VOICE-а, тако што је добио 202 коментара, 277 реакција и 15 дељења. Прво бих истакла реакције које се често поистовећују са „лајком“. У овом случају 133 реакције су „смејање“, које се углавном тумаче као подсмех са негативном конотацијом. Класичних „лајкова“ је било 116 за које можемо да претпоставимо да су позитивно прихватили чланак. Љутњу је 21 особа изразила, али се не може одредити да ли је особа изразила бес према „десничарима“ или према аутору чланка. Три особе су оставиле срце, две особе су „зачуђене“ и две особе су ставиле „сузе“. Емотикони су врло непоуздан извор података и тешко се интерпретирају. Закључци, такође, не смеју да се заснују само на реакцијама зато што немамо податак колико је људи погледало чланак и какве су њихове заиста реакције. Ипак, само на основу ових реакција, као површни читаоци, могли бисмо да посумњамо да више од половине реакција су негативне. Већина коментара су против чланка, те се VOICE назива „украјинским истраживачким покретом“, „Шорошевцима“, „НВО багром“, „НАТОВЦИМА“, те им се постављају питања „ко их плаћа“ алудирајући на „Запад“, „Американце“, „Ротшилд породицу“ итд. Уочила сам један позитиван коментар у коме се наводи да су „најбољи новинари у Војводини“,
6 Bugarin, Aleksandar. 2022. *Ekstremni desničari na zadatku: onlajn regrutacija*. Dostupno na: <https://voice.org.rs/ekstremni-desnicari-na-zadatku-onlajn-regrutacija/> Preuzeto: 24. avgust 2022. godine.

међутим, овај коментар је добио 20 „подкоментара“ у виду критика. Такође, појавио се још један коментар у којој индивидуа наводи да ју је VOICE инспирисао да оснује своју организацију, али се не може проценити да ли је искрен став или сарказам. С друге стране, VOICE није оставио ниједан коментар. Према томе од 202 коментара само 2 коментара су подржала VOICE, с тим што постоји шанса да је у питању сарказам.

На основу овог чланка и коментара које је добио можемо да уочимо две стране које поседују два различита социјална капитала. С једне стране, VOICE поседује социјални капитал који укључује везу са Европском унијом и Рокфелер фондацијом, што су званично на свом веб-сајту навели. С друге стране, особе које коментаришу чланак исказују нетрпељивост према конекцијама које има VOICE, те им даље приписују стереотипе и оптужују за „антисрпство“. На основу те нетрпељивости, публика која коментарише чланак показује неповерење према организацији VOICE. Према томе, у сајбер простору организација VOICE стекла је негативан социјални капитал зато што шири публика нема поверење према њој.

Када је у питању интеракција између организације VOICE и публике, може се уочити да организација није оставила ниједан коментар. То нам указује да је у овом случају организација прекинула своју комуникацију, те није дошло до дијалога. С друге стране, коментари који су били против чланка, такође, нису позвали на дијалог. Скоро све изјаве су биле афирмативне или су питања била реторичка (на пример, „Ко вас плаћа?“). То нам показује да ни публика није отворена за комуникацију, већ се такође „затворила“ и не допушта конекције које заступају другачије норме и ставове. Према томе, пред нама је пример „комуникације“ у политичкој арени у којој обе групе носе негативан социјални капитал. С обзиром на то да је негативан социјални капитал контрапродуктиван и отуђује групе, тренутна употреба нових медија VOICE-а, којом треба да се шири друштвена свест о актуелним проблемима, не долази до позитивног исхода.

Друга тема коју ћу представити односи се на питање ратних злочина, а ове године објављен је један чланак „Ратни злочинац заступник удружења Четнички покрет Соколови“ са поднасловом „Игнорисање ратног наслеђа и његове последице“.⁷ У чланку се тврди да „међу заступницима удружења ‘Четнички покрет Соколови’ из Шида налази се Милош Станимировић који је осуђен 2012. године
7 VOICE. 2022. Ratni zločinac zastupnik udruženja Četnički pokret Sokolovi. Dostupno na: <https://voice.org.rs/ratni-zlocinac-zastupnik-udruzenja-cetnički-pokret-sokolovi/> Preu-zeto: 24. avgust 2022. godine.

за злочине против човечности почињене током рата деведесетих у Товарнику, у Хрватској“. Наводи се да је Станимировићу суђено у бекству и да је пресуду потврдио Врховни суд Хрватске 2016. године (дакле Република Србија није учествовала у том процесу). Чланак наводи да је „Србија уточиште за неколицину осуђених ратних злочинаца“. У чланку се даље проблематизује да „користећи тренутну ситуацију у којој устав не допушта изручење другој држави, а не постоји посебан споразум о изручењу, они се у Републици Србији могу понашати као било који други грађанин или грађанка“. Чланак укључује изјаву Жељка Станотића који „наводи да је вишеслојан проблем резултат игнорисања ратног наслеђа и потребе да се као друштво са њим суочимо. Како каже упитно је деловање саме организације, поруке које се шаљу као и насилни акти за које се везују неки од чланова“. У чланку Станотић такође разматра могућност решења тј. „осим транспарентности, у контексту ратног наслеђа, решење види у вођењу ових поступака пред судовима у земљама у којима се та лица налазе и чији су држављани, а након уступања доказног материјала из друге земље“. Ипак, Станотић закључује да „не можемо бити превише оптимистични“.

Када су у питању реакције на друштвеним мрежама, за разлику од претходног чланка, овај пример је званично добио само осам реакција, један коментар и једном је подељен. Коментар није наклоњен VOICE-у, те наводи „Опет ви терате туђу такозвану правду, па отиђите преко па почните истраживати злочине од другог па и задњег рата !!“ VOICE на овај коментар није одговорио.

На основу чланка можемо да уочимо да VOICE осуђује четничке покрете и истиче да тренутно у Србији се ратни злочини „игноришу“. У чланку се, такође, износи закључак да друштво у Србији треба да се „суочи са ратним наслеђем“. У чланку се могу уочити два циља. Први циљ, из угла организације, јесте потреба да се подигне свест у друштву Србије о ратним злочинима за које сматрају да се тренутно „игноришу“. Други циљ је саветодавне природе и усмерен је на државе и њихове судове који треба да се интензивно баве случајевима ратних злочина.

Иако овај чланак није добио знатну пажњу на друштвеним мрежама, можемо да уочимо да постоје негативне реакције и да део друштва не дели исто мишљење са VOICE-ом. Као што је раније поменуто, поверење је неопходно за позитиван социјални капитал без кога неваљавина организација не може да донесе промену у својој заједници. У овом случају можемо да видимо две струје мишљења које се сударају, стога, покушај VOICE-а да путем нових медија шири

свест о проблему „ратног наслеђа“ остаје малог друштвеног домета зато што у широј заједници носи негативан социјални капитал.

Закључак

Развој дигиталних технологија и појава сајбер простора деловала је као обећавајући контекст унутар кога би невладин сектор могао да спроводи друштвене трансформације. С једне стране, на техничком нивоу дигиталне технологије су допринеле невладиним организацијама тако што су им олакшале комуникацију, кооперацију и регрутацију нових чланова. Нови медији су од великог значаја зато што данас организације могу да спроводе онлајн кампање ширења свести о одређеним проблемима. Предност онлајн кампања је у томе што досежу до шире публике, а захтевају врло мале новчане ресурсе. С друге стране, сајбер простор и нови медији нису идилично и аполитично место, те се и у овом свету развијају неједнакости, односи моћи и облици доминације. Штавише, невладине организације могу бити и под ризиком сајбер насиља – вербалног, али који може да ескалира и пређе у физички свет.

Употреба дигиталних технологија и креирање пројеката који се служе новим медијима представљају вид комуникације, међутим, исход и правац у коме ће та комуникација отићи може да зависи од социјалног капитала који учесници комуникације поседују. За невладин сектор и шире цивилно друштво неопходан је позитиван социјални капитал који укључује јаке везе и поверење заједнице. Уколико организација не добија поверење у својој заједници, њен социјални капитал постаје негативан. У том случају друштвени учинак организације постаје врло мали и њене активности без обзира на напор остају кратког друштвеног домета.

Дакле, уколико организација поседује негативан социјални капитал, њихова стратешка употреба нових медија у сврхе „освешћивања“ тј. ширења свог наратива о политичком конфликту у Србији, не може да оствари јак друштвени утицај. Последица тога је да се сама организација може отуђити од својих „идеолошких опонената“ и њен дискурс ће кружити само међу индивидуама које већ заступају исте ставове и припадају невладином сектору, док ће тешко допрети до остатка друштва и заиста „освестити“ тј. „променити“ нечију свест о политичким конфликтима у Србији. На крају, оно што се дешава у виртуелном свету може лако да се пренесе и на физички свет, те неповољна онлајн слика организације, може да утиче на њену ширу репутацију.

Пример организације тј. истраживачког центра VOICE нам показује како на друштвеним мрежама њихов социјални капитал постаје „негативан“ и њихов покушај да укажу на „проблем деснице“ изазива одбојност у публици која улази у интеракцију са садржајем VOICE-а. Садржај указује да ниједна страна није заинтересована да саслуша другу. Према томе, за сада имамо политичку арену у којој се сударају различите идеологије.

Литература

Bakardjieva, Maria. 2012. Mundane Citizenship: New Media and Civil Society in Bulgaria. *Europe-Asia Studies* 64 (8): 1356-1374.

Bernal, Victoria, Grewal, Inderpal. 2014. "The NGO form: Feminist struggles, States, and Neoliberalism". In *Theorizing NGOs*, edited by Victoria Bernal and Inderpal Grewal, 1-18. Durham and London: Duke University Press.

Bošković, Aleksandar. 2008. Escape from Poverty: Obstacles Preventing NGOs From Becoming Fully Pledged Service Providers in the Area of Social Protection in Serbia. *Stanovništvo* 1: 71-87.

Bourdieu, Pierre. 1986. "The Forms of Capital". In *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, ed. by Richardson J, 241-258. Westport, CT: Greenwood.

Coleman, S. James. 1988. Social Capital in the Creation of Human Capital. *The American Journal of Sociology* 94: 95-120.

Deegan, Craig, Muhammad Azizul Islam. 2014. An exploration of NGO and media efforts to influence workplace practices and associated accountability within global supply chains. *The British Accounting Review* 46: 397-415.

DeMars, E. William. 2005. *NGOs and Transnational Networks*. London: Pluto Press.

Fuchs, Christian. 2016. *Critical Theory of Communication: New Readings of Lukács, Adorno, Marcuse, Honneth and Habermas in the Age of the Internet*. London: University of Westminster Press.

Gopalakrishna Pillai, Kishore, Gerard P. Hodgkinson, Gurumurthy Kalyanaram, Smitha R. Nair. 2015. The Negative Effects of Social Capital in Organizations: A Review and Extension. *International Journal of Management Reviews* 19 (1): 1-28.

Habermas, Jurgen. 1984. *The Theory of Communicative Action*. Boston: Beacon Press.

Lentz, G. Roberta. 2011. "Civil Society in the Digital Age". In *The Oxford Handbook of Civil Society*, ed. Michael Edwards, 337-348. New York: Oxford University Press.

Mikuš, Marek. 2015. "Civil Society and EU Integration of Serbia: Toward a Historical Anthropology of Globalizing Postsocialist Europe". In *Rethinking Ethnography in Central Europe*, edited by Hana Cervinkova, Michal Buchowski, Zdanek Uherek, 147-171. Hampshire: Palgrave Macmillan.

Montalvan, Castilla, Johana Evelyn, Christer Pursiainen. 2019. Cyberspace Effects on Civil Society. The Ultimate Game-Changer or Not? *Journal of Civil Society* 15 (4): 392-441.

Naumović, Slobodan. 1995. „Ustaj seljo, ustaj rode: Simbolika seljaštva i politička komunikacija u novijoj istoriji Srbije“. *Godišnjak za društvenu istoriju* II/1: 39-63.

Naumović, Slobodan. 2006. "OTPOR!" KAO POSTMODERNI FAUST: društveni pokret novog tipa, tradicija prosvetljenog reformizma i „izborna revolucija“ u Srbiji. *Filozofija i društvo* 3: 147-194.

Putnam, D. Robert. 1995. Bowling Alone: America's Declining Social Capital. *Journal of Democracy* 6 (1): 65-78.

Sanchez Salgado, Rosa. 2014. *Europeanizing Civil Society: How the EU Shapes Civil Society Organizations*. Hampshire: Palgrave Macmillan.

Schroeder, Ralph. 2018. *Social Theory after the Internet: Media, Technology, and Globalization*. London: UCL Press.

Seoa, Hyunjin, Ji Young Kimb, Sung-Un Yanga. 2009. Global activism and new media: A study of transnational NGOs' online public relations. *Public Relations Review* 35: 123-126.

Sharma, Sundar Kumar. Reviewing NGOs' media strategies: Possibilities for NGO-media collaboration. *International NGO Journal* 5 (4): 84-87.

Smith, Trevor Garrison. 2017. *Politicizing Digital Space: Theory, The Internet, and Renewing Democracy*. London: University of Westminster Press.

Sotiropoulos, A. Dimitri. 2005. Positive and negative social capital and the uneven development of civil society in Southeastern Europe. *Southeast European and Black Sea Studies* 5(2): 243-256.

Woolcock, Michael. 2011. "Civil Society and Social Capital". In *The Oxford Handbook of Civil Society*, ed. Michael Edwards, 197-208. New York: Oxford University Press.

Извори

Bugarin, Aleksandar. 2022. *Ekstremni desničari na zadatku: onlajn regrutacija*. Dostupno na: <https://voice.org.rs/ekstremni-desnicari-na-zadatu-onlajn-regrutacija/> Preuzeto: 24. avgust 2022. godine.

VOICE. 2022. *Ratni zločinac zastupnik udruženja Četnički pokret Sokolovi*. Dostupno na: <https://voice.org.rs/ratni-zlocinac-zastupnik-udruzenja-cetnički-pokret-sokolovi/> Preuzeto: 24. avgust 2022. godine.

Milica Stjepanović

The role of social capital in the political communication of non-governmental organizations through new media

The research deals with the use of new media as a means of political communication of NGOs in Serbia. This is a case study in which the subject of analysis will be political articles of the Vojvodina Research and Analytical Center (VOICE) and Facebook comments on dated articles as a form of public reaction. The research raises two questions. The first question is how new media can influence the political communication of non-governmental organizations. The second question refers to the influence of the organization's social capital on the course of its political communication and outreach to the wider society. The aim of the research is to show how NGOs can be studied in the context of new media and points to the different meanings of social capital that organizations can possess.

Keywords: non-governmental organizations, social capital, new media, political communication, political conflicts